



MIHALIK BÉLA VILMOS A kanonok két leánya?

Adalékok Szengyeli Ferenc családjának történetéhez

1633-ban egy hatalmaskodási ügyben készült tanúvallomás során az akkor hatvanestendő Csanádi Fodor Balázs, Erdélyi István jobbágya a maga és az édesapjától hallott elbeszélések alapján vázolta a két peres fél, özvegy Boér Miklósné Perecsényi Anna és Vadadi István közt fennálló rokonságot. A vallomás alapján az asszony és a birtokát erőszakkal elfoglaló rokona közös őse egy „egy Szengely Ferenc nevű pap volt itt Szengyelben, mely Szengely Ferenc pap Feiervarhoz hallgatott az Pap urakhoz.”¹

A fehérvári, azaz gyulafehérvári papok említése alapján bizonyosnak tekinthető, hogy az említett szengyeli pap katolikus plébános lehetett. A peres felek és a közös ős közötti nemzedékek számából arra lehet következtetni, hogy Szengyeli Ferenc a 16. század közepén élt. Továbbá a „fehérvári pap urakhoz való hallgatás” említése mögött az erdélyi káptalan esetleges feltételezése nyomán az is feltehető, hogy személye azonosítható a testület hasonnevű, a 16. század közepén élt tagjával. Azonban a címben feltett kérdőjel mindenképpen indokolt, hiszen olyan, közvetlen forrást nem találtunk, amely egyértelműsítene a személyek azonosságát, ám a közvetett adatok erre utalnak.

A Szengyeli család

Csánki Dezső is hangsúlyozta, hogy a középkorban két Szengyel nevű helység létezett Torda vármegyében, emiatt pedig feltehetőleg két Szengyeli család létezett: mezőszengyeli és erdőszengyeli. A két család közötti esetleges kapcsolatról nem szól, csupán arra figyelmeztet, hogy nem mindig lehetséges annak meghatározása sem, hogy a források éppen melyik családról szólnak. A mezőszengyeli családra a legkorábbi adatot 1333-ból említi, míg az erdőszengyeli Szengyeli famíliára 1413-ból.²

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) P 678 Teleki család levéltára – Iszlay családostály fasc. 1. fol. 226. Itt szeretnék köszönetet mondani Lakatos Bálint barátomnak, aki számos hasznos tanáccsal, ötlettel segített a Szengyeli Ferencre vonatkozó adatok feltárában.

² Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. V. k. Budapest, 1913. 817–818. Tiszázatlan az is, hogy valamelyik család esetleg kapcsolatban állt-e a 14. század utolsó harmadában élt híres

Miután a fentebb említett 1633. évi per a Torda vármegyei Illye³ birtok körül folyt, ez talán segíthet jobban meghatározni a családot is. 1496 januárjában ugyanis néhai andrásfalvai Balázi (Balassi) György fia, Ferenc testvére, István nevében is eladta Szengyeli Benedeknek a Torda vármegyei Illye egész birtok nyugat felé eső harmadát 32 jó magyar aranyforintért örök áron.⁴ Feltehetőleg ugyanez a Benedek volt az, aki 1483-ban zálogba vette Járai Jakabtól annak három járai telkét, a Felsőtó nevű halastó két részét, valamint réteket és kaszálókat 40 jó magyar aranyforintért.⁵ Szengyeli Benedeket Csánki az erdőszengyeli családból származónak feltételezi.⁶

Szengyeli Benedek apja talán az a Szengyeli Mátyás lehetett, aki 1467-ben mint néhai Szengyeli Benedek fia a maga, és gyermekei, András, Benedek, Klára és Margit nevében tiltakozott az ellen, hogy néhai apja eladta Meggyesfalvai Alard fia Jakabnak a Küküllő vármegyei Vidraszeg birtokot.⁷

Az Illyét 1496-ban megszerző Szengyeli Benedek 1504-ben már nem élt, amikor özvegyének, Krisztina asszonynak, valamint gyermekeiknek, Jánosnak, Gergelynek, Pálnak, Mártának, Erzsébetnek és Zsófiának andrásfalvi Balázi (Balassi) István zálogosított el birtokrészeket a Torda vármegyei Csanádon, amely ellen Erdélyi János és Márton tiltakoztak.⁸

Szengyeli Benedek fia János a következő évben 1505-ben csanádi, illyei, magyarszederjesi, oláhszederjesi és járai

hamisítóval, Szengyeli István deákkal. Személyére: *Jakó Zsigmond*: A kolozsmonostori apátság és hiteleshely a szekularizációig. In: *Uő.*: Társadalom, egyház, művelődés. Tanulmányok Erdély történelméhez. (METEM Könyvek 18.) Bp., 1997. 152–153.

³ Kisillye, ma Ilioara, jud. Mures, Románia.

⁴ 1496. január 3.: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556). (Szerk. Jakó Zsigmond.) II. k. Bp. 1990. (a továbbiakban: KmKJ) 2976. sz.

⁵ 1483. szeptember 28.: KmKJ I. k. Bp. 1990. 2465. sz.

⁶ Csánki D.: i.m. 818.

⁷ 1467. január 29.: KmKJ I. k. 1725. sz. Szengyeli Benedek fia Mátyás először 1443-ban szerepel: 1443. július 22.: DL 29787. Talán ugyanez a Szengyeli Mátyás volt, aki 1469-ben Torda vármegye alispánjaként szerepelt: 1469. március 15.: KmKJ I. k. 1852. sz. Egy Szengyeli Benedek 1435–1441 között adathozható, több alkalommal vallják ügyvédül, vagy szerepel fogott bíróként: 1435. július 11.: DL 30795.; 1440. március 17.: KmKJ I. k. 211. sz.; 1440. szeptember 13. után: KmKJ I. k. 272. sz.; 1441. július 14.: KmKJ I. k. 338. sz.; 1441. december 30.: KmKJ I. k. 393. sz.

⁸ Csánki D.: i.m. 818.; A római szent birodalmi gróf Széki Teleki család oklevéltára. (Szerk.: Barabás Samu.) II. k. Bp., 1895. 267.

birtokbeli részeit – néhány Jára melletti föld kivételével – 18 magyar forintot zálogba vetette Galaczy Istvánnak.⁹ Szengyeli János 1513-ban két csanádi birtokrészét Tholdalagi Benedeknek adta el.¹⁰ 1515-ben Erdélyi Miklós, az Illyével szomszédos Gernyeszeg, Csanád, Sáromberke, Szederjes birtokokba való beiktatásakor szerepelnek szomszédként Szengyeli János, Miklós és Ferenc. Utóbbi talán már azonosítható a vizsgált Szengyeli Ferencel is. Szengyeli János utólagára 1520-ban szerepel egy birtokbaiktatásnál, mint alvajdai ember.¹¹

Jól látható, hogyan került Illye a Szengyeli család birtokába, a család- és birtoktörténet együttes vizsgálata alátámaszthatja azt a feltételezést is, hogy Szengyeli Ferenc nagyapja Szengyeli Benedek, apja pedig talán az 1505-ben szereplő Szengyeli János lehetett.

Szengyeli Ferenc

Szengyeli Ferenc valamikor a 15–16. század fordulóján született, ez abból is sejthető, hogy egy szerencsés véletlennek köszönhetően pappá szentelésének pontos idejét is ismerjük. A Rómában Raphael ostiai püspök, bíboros által kiadott 1518. március 31-i oklevél szerint március 29-én tette le a kisebb fogadalmakat, március 30-án szentelték diakónussá, március 31-én pedig pappá mint erdélyi egyházmegye *scolarist* és a szengyeli Szűz Mária tiszteletére szentelt egyház plébánosát.¹² A szentelést a vatikáni palotában (*in Burgo S. Petri*) Vincentius de Andreis otocsánci püspök végezte.¹³ A római szentelés háttérében az állhat, hogy így a felszentelés három fázisára a szokásos három vasárnapot nem kellett megvárni. Szengyeli Ferenc ezután hazatért az erdélyi egyházmegyébe, az oklevél plicáján található feljegyzés szerint 1518. novemberben az erdélyi püspökség is tudomásul vette a felszentelést.

Szengyeli Ferenc alighanem azonosítható az 1536-ban szereplő „*Franciscus presbiter de Zengyel*”-ként szereplő erdőszengyeli plébánossal, amit az 1633. évi tanúvallomás adatai is alátámaszthatnak.¹⁴ A szengyeli plébánia a 14. század végétől kiváltságosnak számított. 1412. június 27-én írta át és erősítette meg István erdélyi püspök Szengyeli Simon fia Tamás kérésére Maternus püspök 1398. április 14-i oklevélét, mely szerint a Szűz Mária tiszteletére szentelt szengyeli egyház plébánosa mindenkor a maga hasznára megtarthatta

a szengyeli birtokból járó tized negyedét.¹⁵ A jól jövedelmezőnek számító plébánia betöltésére alighanem a helybéli birtokos család különös gondot fordított, a család valamely tagját vagy kliensét ültették oda. Ezt erősíti az a tény, hogy az 1518. évi oklevél alapján Szengyeli Ferenc a család tagjaként már pappá szentelését megelőzően adminisztrálta a plébániát.

Az 1540-es évek elejétől azonban karrierje felfelé ívelt. Szengyeli Ferenc 1543-ban tűnik fel az erdélyi káptalan sorában szatmári főesperesként, 1545-ben is ugyanitt főesperes, majd 1548–1551 között már ózdi főesperes (ebbe a főesperesi kerületbe esett egyébként Erdőszengyel is). 1548–1549-ben, majd 1553-ban a káptalan dékánja. 1549-ben a gyulafehérvári székesegyház Szent Péter és Pál apostolokról nevezett oltárának rektora. 1549-ben és 1551-ben is vikáriusként szerepel. 1554–1555-ben küüllői főesperesként említik.¹⁶

1550-ben Izabella királyné küldöttként a beszercei tanácsnál járt el a Márton napi adó és 1280 gulden összeg ügyében.¹⁷ 1551. évi vikáriusi szereplése alapján talán ő lehetett az a Ferenc nevű vikárius, aki egy, Entz Géza által is hosszabban idézett 18. századi protestáns történeti összefoglaló szerint a Gyulafehérvárott 1547-ben elhunyt Baththyány Orbán holttestét kiásatta és a székesegyházból eltávolította: „...edg Canonicus Feyerwari Püspök Vicarius [..] Ferenc nevű ki asattya és a ganajba temetteti a kiért Izabella meg neheztellett, és e lehet oka, hogj ötet is Fejervarrol kiuztek...”¹⁸ Feltehetőleg a holttest eltávolítása az 1551–1556 közötti Habsburg-uralom idején történhetett, az elűzésre pedig inkább 1556-ban került sor Bornemissza Pál püspök és a káptalan kiutasításával.

Szengyeli Ferenc leszármazottai

A tanúvallomás alapján Szengyeli Ferencnek még szengyeli plébánosi működése idején született két leánya: Márta és Durkó. Szengyeli Ferenc az erdélyi püspök és káptalan elűzése idején már 60. életéve felé járhatott, nem kizárt, hogy nem sokkal később meg is halt, hisz 1555 után nincs rá adatunk. Az 1633. évi tanúvallomás alapján azonban még halála előtt az illyei birtokrészt felosztotta két leánya között, akiket ki is házasított, „két szolgálinak” adta őket feleségül. Szengyeli Márta férje Perecsényi Pál, míg Szengyeli Durkó férje Gerendi Márton lett.

⁹ 1505. szeptember 19.: KmKJ II. k. 3372. sz.

¹⁰ Entz Géza: Erdély építészete a 14–16. században. Kolozsvár, 1996. 282.

¹¹ Teleki Oklevéltár II. k. 351; 445.

¹² Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. V. k. (Szerk. Karácsony János, Kollányi Ferenc, Lukcsics József.) Budapest, 1912. 230. Itt Szengyeli Ferenc egy 1549. évi vikárius ítéletlevelét tesz közzé Veress Endre, aki az azonosságot a szengyeli plébános és a kanonok között egyértelműnek veszi. A felszentelésről szóló oklevél: MNL OL DL 257534.

¹³ Vincentius de Andreis 1493. szeptember 6-án nevezték ki otocsánci püspökké, ám a püspökséget 1513-ban a zengyi püspökséggel egyesítették. A püspök 1520. október 19-én mondott le otocsánci címéről. Vö. Hierarchia catholica Medii aevi sive summorum pontificum, S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series. E documentis tabularii praesertim Vaticani collecta, digesta, edita. II. (Ed.: Conradus Eubel.) Regenbergae, 1914. 209; Hierarchia catholica i.m. III. k. 299. 3. lábjegyzet.

¹⁴ Entz G.: Erdély építészete i.m. 283.

¹⁵ Zsigmondkori Oklevéltár III. k. (1411–1412). (Szerk. Mályusz Elemér – Borsa Iván.) Budapest, 1993. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 22.) Nr. 2353. Ezt az egyházat az erdőszengyeli templommal azonosították: Mező András: Patrocíniumok a középkori Magyarországon. Budapest, 2003. 435. Erdőszengyel középkori templomáról azonban Léstyán Ferenc nem tud, szemben a mezőszengyellivel: Léstyán Ferenc: Megszentelt kövek. A középkori erdélyi püspökség templomai. 2. bőv. kiadás. Gyulafehérvár, 2000. 146; 506.

¹⁶ Vekov Károly: Locul de adeverire din Alba-Iulia (secolele XIII–XVI). Cluj-Napoca, 2003. 7. sz. melléklet.; Beke Antal: Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt. Bp., 1889. 886. sz.; Egyháztörténeti emlékek i.m. 229–230.; Antonius Szeredai: Notitia veteris et novi Capituli Ecclesiae Albensis Transilvaniae. Gyulafehérvár, 1791. 170.; Az oltárra: Entz Géza: A gyulafehérvári székesegyház. Budapest, 1958. 205.

¹⁷ 1550. november 21.: Albert Berger: Urkunden-Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen. II. köt. (Szerk. Ernst Wagner.) Köln-Wien, 1986. 2012. sz.

¹⁸ Entz Géza: A gyulafehérvári i.m. 193.

Gerendi Márton és Szengyeli Durkó fia lehetett az az illyei Gerendi Mihály, aki 1590-ben Torda vármegye alispánjaként Keszeliczky Imre ispán nevében tiltakozott egy birtokbaiktatáskor.¹⁹ Felesége Kaczkány/Koczkány Borbála, a székely primor Koczkány Márton és ernyei Székely Anna leánya volt. 1594-ben már házasságban voltak, amikor az asszony fivéréivel, Gáspárral és Mártonnal osztozik. Gerendi Mihály feltehetőleg 1596-ban halt meg, mert apósa 1596. évi végrendeletében még említi, míg 1597-ben Koczkány Márton gyermekeinek osztálylevelében Koczkány Borbála már Dersi János felesége.²⁰ 1608-ban özvegye, Dersi Jánosné Koczkány Borbála asszony Káli Kun Benedekkel pereskedett két illyei jobbágytelek fölől, amelyet még Kun Benedekné, Harangláb Klára adott zálogba Gerendi Mihálynak.²¹ Az özvegy nem sokkal később gyermekeivel együtt meghalt pestisjárványban, ekkor birtokai fivérére, Koczkány Gáspárra maradtak.²²

Az 1633. évi tanúvallomás alapján Gerendi Mártonnak és Szengyeli Durkónak egy ismeretlen nevű leánya is volt, aki a Maroszáradon, Ikládon lakó Vadadi Pál felesége volt. Vadadi Pál 1607-ben Bassa Sára és hódosi Márton Jánosné Szengyeli Dorottya perében szerepelt, 1609-ben pedig ifjabb Koczkány Mártonnal (a néhai Gerendi Mihály sógorával) pereskedett egy jobbágy miatt.²³ Három évvel később, 1612-ben Koczkány Márton egy illyei házhelyet adott el ikládi Vadadi Pálnak.²⁴

Az ő fiuk voltak az a Vadadi István, aki 1633-ban erővel foglalta el rokona, Boér Miklósné Perecsényi Anna illyei birtokait. Valószínűleg ugyanez a Vadadi István vallotta ügyvédül Móra Istvánt 1635 októberében Torda vármegye közgyűlése előtt. Nehezen magyarázható az az adat, miszerint 1637-ben anyjáról, Vadadi Pálné Csuka (Czyka) Katalinról rámaradt perben járt el, noha anyja vezetéknevének Gerendinek kellene lennie. Talán elképzelhető, hogy Csuka Katalin csak mostohaanyja volt.²⁵

Szengyeli Ferenc másik leánya, Márta Perecsényi Pál felesége lett. Perecsényi Pál 1583-ban jelen van Koczkány Mártonné Székely Anna asszony kérésére, és Báthory Zsigmond parancsára Szengyeli Ferenc (!) nevű társával Erdőcsinádton egy házhely körüli ügyben.²⁶ 1589-ben még szerepel, ekkor egy birtokbaiktatás elleni tiltakozásnál volt jelen mint szomszéd birtokos.²⁷ Perecsényi Pálnak és Szengyeli Mártának két gyermeke született: János és Katalin. Perecsényi Katalin férjének nevét nem ismerjük, fia István deák volt, aki a tanúvallomás szerint „hívatta magát Tordai István diáknak”. Tordai István széki, majd kolozsi sókamarás volt. Talán ő lehetett az a Tordai István, aki 1609-ben mutatta be Torda vármegye

közgyűlése előtt Báthory Gábor fejedelemtől kapott nemeslevelét.²⁸

Perecsényi Jánosnak a tanúvallomás csak egy leányát, Boér Miklósné Perecsényi Annát említi, ám úgy tűnik legalább még egy leánya volt, Perecsényi Katalin. Perecsényi Katalin férje vadadi Kovács Pál volt. 1609-ben rokona, Gerendi Mihály özvegyét feleségül vevő Dersi Jánost perelte, mert egyik jobbágyának szekerét és lovait lefoglalta. 1614-ben pedig mint néhai Perecsényi János lánya vallott ügyvédet Torda vármegye közgyűlése előtt.²⁹ 1626-ban vadadi Kovács Pál és felesége az illyei birtokrészükből egy házhelyet a hozzátartozó földekkel együtt 20 forintért zálogba adtak illyei Kovács Mihálynak.³⁰ Perecsényi Jánosnak talán még egy fia is lehetett, legalábbis 1627-ben Illye falubírója egy Perecsényi János.³¹

A Boér-házaspárra csak a tanúvallomásból vannak adataink. Eszerint Perecsényi Pál és Szengyeli Márta örökösei közül az illyei jószágban Tordai István deák kezdeményezésére Perecsényi János halála után osztoztak meg az erdélyi fejedelmi ítélőmester előtt. Tordai István azonban sókamarási feladatai miatt az illyei birtokkal nem tudott törődni, így oda tisztartónak Boér Miklóst fogadta fel.

Szengyeli Ferenc két lánya a rájuk maradt illyei birtokrészeket mindig külön birtokolták, azok soha nem voltak közös kezelésben. Így a Vadadi István által elfoglalt rét Szengyeli Márta örököseié volt, majd a Tordai István által kezdeményezett ítélőmesteri ítéletet követően Boér Miklósé és feleségéé, Perecsényi Annáé lett.

Boér Miklós és Perecsényi Annának egy leánya volt, Boér Anna, aki iszlói Kerestély Péterhez ment feleségül, aki egy 1643. évi tanúvallomás alapján 1598 körül született, veres darabont volt.³² Leányuk, Kerestély Magdolna pedig majd annak az Iszlay Györgynek lett a felesége, aki édesanyja, Iszlay Miklósné Koczkány Zsuzsanna révén Szengyeli Ferenc kanonok másik ágából való leszármazottjának, Gerendi Mihály feleségének Koczkány Borbálának volt rokona.

A kanonok két lányainak leszármazottjai tehát teljesen be tagozódtak az erdélyi kishemesi társadalom tagjai közé; a két asszony (egyébként törvénytelen) származását pedig csak a birtokjogok miatt tartották számon.

A kanonok két leánya

Szengyeli Ferenc esete nem egyedülálló a korszakban, a reformáció évszázadában a papi nőtlenség eszménye válságba került, a papi ágyas tartása, a konkubinátus elterjedt jelenségé vált a Magyar Királyságban is. A jelenség nem csak az alsó-, hanem a főpapság esetében sem volt kirívó. Verancsics Antal későbbi esztergomi érseknek egy lengyelországi diplomáciai útját követően, 1539-ben egy Orsolya nevű budai polgárleánytól született fia. A gyermekről és anyáról Bornemissza Gergely

¹⁹ Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei I. k. (Közzéteszi: Gálfi Emőke, Bogdándi Zsolt.) (Erdélyi Történelmi Adatok VIII. Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei I.) Kolozsvár, 2006. 760. sz.

²⁰ MNL OL P 678 Iszlay családosztály fasc. 1. fol. 62., 73., 75.

²¹ Torda vármegye jegyzőkönyvei I. 1607–1658. (Közreadja: Dáné Veronka.) (Erdélyi Történelmi Adatok IX. Az erdélyi vármegyék fejedelemségekori jegyzőkönyvei I.) Kolozsvár, 2009. 61.

²² MNL OL P 678 Iszlay családosztály fasc. 1. fol. 249.

²³ Torda vármegye i.m. 42, 92.

²⁴ MNL OL P 678 Iszlay családosztály fasc. 1. fol. 126.

²⁵ Torda vármegye i.m. 363, 404.

²⁶ MNL OL P 678 Iszlay családosztály fasc. 1. fol. 32.

²⁷ Az erdélyi káptalan i.m. 615. sz.

²⁸ Torda vármegye i.m. 86.

²⁹ Uo. 84., 117.

³⁰ MNL P 678 Iszlay családosztály fasc. 1. fol. 190.

³¹ Torda vármegye i.m. 257.

³² MNL P 678 Iszlay családosztály fasc. 1. fol. 298–300.

révén gondoskodott. Az eset miatt nagybátyjával, Statileo János erdélyi püspökkel is komoly konfliktusba került.³³

Az alsópapság soraiból is hozható példa. Máriavölgyi Jeromos nagyszabású prédikátor egy férjes asszonnyal jött össze, aki a férj halála után a pappal összeköltözött, és neki gyermeket is szült. A gyermek halála miatt azonban Jeromost gyerekgyilkossággal vádolták, emiatt Rómához, a Penitenciáriához fordultak. A váradi egyházmegyéből Sike István fia Dömötör klerikusnak született gyermeke egy nőtől.³⁴ Az esztergomi főegyházmegyében Oláh Miklós érsek idejéből, 1559–1562-ből fennmaradt egyházlátogatási jegyzőkönyvekben szereplő 280 katolikus pap közül több mint fele, 159 plébános nős volt, vagy tartott ágyast. A vizitátor huszonkilenc személyről jegyezte fel, hogy eretnek.³⁵ A század derekára tehát általános jelenség volt a házasság vagy ágyastartó pap, és egyre többen hajlottak az új tanok felé.

Az egyházi társadalom középső rétegét képviselő Szentgyey Ferenc esete tehát ilyen szempontból nem kirívó eset.

Az új tanokkal való kapcsolatra azonban semmilyen támpontunk nincs, s leszámazottai esetében is csak közvetett adataink vannak. Unokájának, Gerendi Mihály anyósának, Koczány Mártonné ernyei Székely Anna végrendeletében egyik testamentumos urának rendeli Jakab szentmártoni prédikátort.³⁶ Ez alapján szinte bizonyosnak látható, hogy a család a protestantizmus felé fordult, a református és az unitárius felekezetek közül azonban nem tudjuk, hogy melyik felé. Noha az illyei Gerendiek és az aranyosgerendi Gerendiek közötti kapcsolat nem ismert,³⁷ az utóbbi családból származó Gerendi János, Olconaszék királybírája az antitrinitárius, majd végül a szombatos irányzattal szimpatizált.³⁸ A Szengyeli Márta leszámazottai közt felbukkanó Iszlay családról jóval későbbi, 18. századi adatokból tudjuk, hogy a marosszéki unitáriusok vezetői közé tartoztak.³⁹ Mindezek alapján úgy tűnik, hogy Szengyeli Ferenc kanonok leszámazottai nemcsak az erdélyi köznemesség rétegébe, hanem a többségi protestáns felekezetbe is rövid idő alatt integrálódtak.



³³ Lakatos Adél: Verancsics Antal. In: Esztergomi érsekek, 1001–2003. (Szerk. Beke Margit.) Budapest, 2003. 262–263.

³⁴ Erdélyi Gabriella: „Szerettem egyszer egy nőt”. Házasságkötés és házasságtörés 1500 körül. *Történelmi Szemle*, 49 (2007) 2. 171–172.

³⁵ Fazekas István: Oláh Miklós reformtörékvései az esztergomi egyházmegyében 1553–1568 között. *Történelmi Szemle*, 45 (2003) 1–2. 148.

³⁶ MNLO P 678 Iszlay családostály fasc. 1. fol. 89–91.

³⁷ Az aranyosgerendi Gerendi család genealógiájához: Gyulai Rikárd: Adatok a Gerendi család történetéhez. In: Genealógiai füzetek 1906. 49–51, 60–61, 79–80, 89–91, 98–100; Horn Ildikó: Gerendiek a kora újkorban. In: *Uő.*: Tündérszág útvesztői. Tanulmányok Erdély történelméhez. Budapest, 2005. 102–124.

³⁸ Horn Ildikó: Gerendiek i.m. 111–112.

³⁹ Biás István: Unitárius egyháztörténeti adatok, 1619–1866. Marosvásárhely, 1910.